

Xalq og'zaki ijodi

O'ZBEK XALQ ERTAKLARI

O'ZBEK XALQ ERTAKLARI

Yoshlar nashriyot uyi
Toshkent – 2018

UO‘K 398(=512.133)
KBK 82(50‘)
O‘ 16

O‘zbek xalq ertaklari. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. – 152 b.

Ertak Mahmud Qoshg‘ariyning 1074 yilda yozilgan “Devonu lug‘ot-it-turk” asarida “etuk” tarzida qo‘llangan. Shundan ko‘rinadiki, ertaklar qadim o‘tmishga borib taqaladi.

Ushbu kitobga jamlangan “O‘zbek xalq ertaklari” kitobida bir necha yuzlab avlodlarni kamolga yetkazgan, bolalik murabbiyiga aylangan afsonaviy ertaklar jamlangan. Ularda yolg‘on gapirma, o‘g‘irlik qilma, nomard bo‘lma, hech kimning haqiga xiyonat qilma, yaxshilik qilguvchilardan, hech bo‘lmaganda yaxshilik istaguvchilardan bo‘l, kabi oddiy haqiqatlar mujassam. Bu haqiqatlar har bir davrning va o‘sha davrga mansub odamlarning yuragiga, qalbiga ko‘zgu tutishdan hech toliqmaydi.

UO‘K 398(=512.133)
KBK 82(50‘)

ISBN 978-9943-5220-4-6

© Yoshlar nashriyot
uyi, 2018

SUSAMBIL

Bor ekan-u yo‘q ekan, och ekan-u to‘q ekan, bo‘ri bako-
vul ekan, tulki yasovul ekan, qarg‘a qaqimchi ekan, chum-
chuq chaqimchi ekan...

O‘tgan zamonda bir boy bor ekan. Uning bir eshagi
va bir ho‘kizi bor ekan. U odamning yeri ko‘p ekan, bu
yerlarni qarol – qo‘shchilarga ektirib, kun o‘tkazar ekan.
Xo‘jayinning o‘g‘illari ko‘pincha eshakni minib yurar
ekanlar. Xo‘jayin eshakka yarasha egar-to‘qim qildirib
bergan ekan. To‘qimi gajimli, juda ham kelishgan ekan.
Shunday qilib bu eshakni xo‘jayin ham, xo‘jayinning bola-
lari ham yaxshi ko‘rib, suv o‘rniga sharbat, o‘t o‘rniga qora
mayiz bilan beda berib boqar ekan. Xayr, eshak suv o‘rniga
sharbat, o‘t o‘rniga qora mayiz bilan bedani yeb, mazasini
qila bersin. Endi gapni ho‘kizdan eshiting.

Xo‘jayin ho‘kizni ertadan kechgacha qo‘shga qo‘shar
ekan. Ho‘kiz kechqurun qorni ochib, charchab qaytib kelsa,
uning oldiga bir bog‘ quruq poyani tashlab qo‘yar ekan.
Ho‘kiz bechora har kuni bir bog‘ quruq poyaga yo‘liqib,
qorni ochib, qoni qochib, rangi to‘zib, ko‘p abgor bo‘libdi.
Bir kuni ishdan kelib, poyani yegisi kelmay yig‘lab yotib
atrofqa qarasa, boyagi eshak suv o‘rniga sharbat, o‘t o‘rniga
qora mayiz bilan bedaning gulini yeb, maza qilib yotibdi.
Shunda ho‘kiz uning ovqatidan yegisi kelib, eshakka:

– Hoy o‘rtoq, men ko‘p och qoldim, rahming kelmaydimi?
Kel, menga ham ovqatingdan ber! – debdi. Shunda eshakning
rahmi kelib, ovqatidan beribdi. Eshakning oldida har doim

ovqat ortib yotar ekan. Xo‘jayin erta bilan chiqib ko‘rsaki, eshakning oldida ovqati qolmabdi. «E, eshagimning ishtahasi endi ochilibdi», deb ko‘p-ko‘p ovqat soladigan bo‘libdi.

Bir kuni xo‘jayin chiqib qarasa, eshakning ovqatini ha-deb ho‘kiz kelib yeyayotgan emish.

Xo‘jayin:

– He, hali sening qorning to‘yib, dimog‘ing ko‘tarilib qolibdi-ku! – deb, ertasi kuni ho‘kizni eshakning o‘rniga qo‘yib, eshakni oborib ho‘kizning o‘rniga qo‘shga qo‘shibdi. Eshak sho‘rlik umrida qo‘shga qo‘shilmagan ekan. U omoch-ni tortishga ko‘p qiynalibdi. Oxiri taqdirga tan berib, qo‘shda yurishga ham ko‘nikib qolibdi. Kechgacha qo‘shda yurib charchab, qorni ochib uyga borsa, avvalgi ovqatlar yo‘q, sharbat o‘rniga bir paqir suv, mayiz bilan bedaning o‘rniga bir bog‘ poya. Eshak bechora nochor yeyishga tushibdi.

Xayr, shunday qilib, xo‘jayin eshakni kuzgacha toza ham qo‘shga qo‘shibdi. Kuz bo‘lganda unda uzoq-uzoq yerlarga yuk ortib boradigan bo‘libdi.

Bir kuni xo‘jayin eshakni minib bozorga boribdi. Bozordan bir qop tuz sotib olibdi. Tuzni eshakka ortib, ustiga o‘zi minib, yo‘lda ketayotsa, birdan havo aynib, yomg‘ir yog‘a boshlabdi. Hash-pash deguncha darrov yo‘llar loy bo‘lib ketibdi. Eshak bechora ustida tuz, uning ustiga xo‘jayin mingan, boz ustiga yuklar yomg‘irda ivib og‘irlashgan, yomg‘irdan junlari ivib, terisiga nam o‘tib qovjiragan bir ahvolda yo‘lda arang yurib kelar ekan. Noin-sof xo‘jayini loaqal eshakning oyog‘idagi taqasini ham yangilatib qo‘ymagan ekan. Taqasi siyqalanib qolgani uchun eshak loyda toyilib, turtinib borar ekan. Ustidagi og‘ir yuki bosib, darmoni quribdi, buning ustiga xo‘jayin:

– Tez-tez yurmaysanmi? – deb, qo‘lidagi xalacho‘pi bilan bo‘yniga niqtabdi. «Xix-xix!» deb ikki oyog‘i bilan

qorniga tepibdi. Eshak shu azob bilan borayotib yoʻlda bir buzuq koʻprikka kelib qolibdi. Bechora eshak toyilib-turtilib koʻprikning ustiga chiqqanda oyogʻi toyib, koʻprikning teshigiga kirib qolibdi, ustidan xoʻjayin chalqanchasiga agʻanab ketibdi. Shunda xoʻjayinning qahri kelib, chayonday zahri kelib, koʻprikning tagidan bir soʻyilni tortib olib, oʻlganning ustiga tepgan, deganday, «Meni agʻanatadigan senmisan?!» – deb bechora eshakni toza uribdi. Eshakning oyogʻini koʻprik qisgan, oʻzini yuk bosgan, buning ustiga kaltakning achchigʻi. Eshak shunda boʻynini yerga solib, boshini loyga qoʻyib, koʻzidan yoshini oqizib yotib qolibdi. Shunda uch-toʻrt yoʻlovchi yetib kelibdi. Eshakning ahvolini koʻrib, yoʻlovchilarning rahmi kelibdi. Bitta yoʻlovchi:

– Hoy noinsof! Eshakning ahvoliga qarasang-chi, uni urib nima qilasan? – Ustidagi yukni ol, boʻlmasa oʻlib qoladi, – debdi. Keyin yoʻlovchilar kelib, biri yukning ustidagi argʻamchini qirqibdi, birisi tuzni agʻanatibdi, biri eshakning belidan koʻtarib, yana biri dumidan ushlab koʻprikdan chiqarib olibdi. Shundan keyin xoʻjayin tuzni ortib yana yoʻlga tushibdi. Eshak bechora shuncha azob bilan qorni ochib uyga zoʻrgʻa yetib boribdi. Borgandan keyin uydagilar: «Xoʻjayin yomgʻirda ivib kelibdi, koʻp azoblanibdi», deb uni qoʻllab-quvvatlab, issiq uyga olib kirib ketishibdi. Eshakni esa ochiq havoga bogʻlab qoʻyishibdi. Xoʻjayin oʻchoqda oqqalov oʻtda isinib, yogʻli palovni yeb, maza qilibdi. Eshakka boʻlsa, boyagi-boyagi – boy xoʻjaning tayogʻi, deganday bir bogʻ quruq poyani tashlashibdi.

Eshakning juda xoʻrligi kelib, endi shu kayfiyatda yuraverishga rozi boʻlgisi kelmabdi. Eshak endi nima qilsam boʻlar ekan, deb oʻylabdi. «Men shu xoʻjayinning qoʻlida tokay ezilaman, axir xoʻjayinnikidan chiqib ketsam, ochdan oʻlamanmi? Kel-e, shu yerdan boshimni olib ketayin!» – debdi.

«Endi qayoqqa borsam bo‘lar ekan?»— deb o‘ylabdi.

Eshak yoshligida onasidan: «Susambil degan mamlakat bor ekan, u joyda o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i mo‘l ekan. Unda birov bilan birovning ishi ham yo‘q, azob-uqubat ham yo‘q, ovqat mo‘l, qorning doim to‘yib yuradi», degan gapni eshitgan ekan. Onasi bechora ko‘p orzu qilsa ham Susambilga borolmay, o‘lib ketgan ekan. Eshak o‘ylab-o‘ylab shu Susambilni topibdi. O‘rnidan turib, chiranib tortib boshvog‘ini uzib, osmonga qarab bir hangrab olibdi. Keyin xo‘jayinning tashqi hovlisi bilan xayrlashib, yo‘lga tushibdi.

Bir odamning qirqta tovug‘i bor ekan, birkam qirqtasi makiyon, bittasi xo‘roz ekan. Makiyonlar har kuni birkam qirqta tuxum qilib berar ekanlar. Biroq egasi juda xasis odam ekan. Tovuqlarga loaqal uch kunda bir marta ham don sochib qo‘ymas ekan. Tovuqlar hovlida xashaklarni va go‘nglarni titib, shundan ovqat topib, shundan qorin to‘yg‘azar ekanlar.

Bir kuni tovuqlar qo‘shnisining hovlisida donlab yurganda qo‘shnisining xotini uy obrezida oqishoq yuvib, qozonga solibdi. Obrezning chetiga besh-to‘rtta oqishoq to‘kilib qolibdi. Buni xo‘roz ko‘rgan ekan, sekin kirib, haligi donlarni yeya boshlabdi. Shunda qo‘shnisining xotini ko‘rib: «Kisht-kisht, qirilgurlar, kisht», deb otashkurakni otib yuboribdi. Otashkurak xo‘rozza tegib uni bir necha martaba yumalatib yuboribdi. Otashkurakning zarbidan xo‘roz ko‘p alam tortib, bir chekkaga borib toza yig‘labdi. Shunda xo‘rozning xo‘rligi kelib: «Xo‘jayin har kuni birkam qirqta tuxum olsa, loaqal bitta tuxumning puliga don olib sochmasa; uyining eshigi yoniga borsak, o‘zi ham, xotini ham «kisht-kisht!» deb haydasa, boz ustiga qo‘shnilaridan ham kaltak yesang! Menga nima azob! Kel, shu yerda yurgandan ko‘ra dalalarga chiqib ketib, o‘sha yerda o‘zimcha

tirikchilik qilsam, nima bo‘ladi?» – debdi. O‘rnidan turibdi va «quq-qu-qu», deb qichqiribdi. Keyin pir etib uchib devorga qo‘nibdi, undan uchib ko‘chaga tushibdi-yu, dalaga qarab ketaveribdi.

Xo‘roz dala yo‘lida borayotgan ekan, uch ko‘cha kelib to‘qnashibdi. Uch ko‘chaning biridan boyagi eshak, ikkinchisidan xo‘roz kelib chiqibdi. Xo‘roz eshakka qarab:

– Assalomu alaykum, eshakvoy! – debdi.

Eshak:

– Vaalaykum assalom, xo‘rozvoy, – debdi.

Xo‘roz:

– Sizga yo‘l bo‘lsin? – deb eshakdan so‘rabdi.

Eshak:

– Susambilga! – debdi.

Xo‘roz:

– Susambil qanday joy? – debdi.

Eshak:

– Susambil o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i, unda juda erkinlik, azob-uqubat yo‘q, maza qilib yurasan! – debdi.

Xo‘roz:

– Men ham borsam bo‘ladimi? – deb so‘rabdi.

Eshak:

– Xayr, bitta edim, sen bilan ikkita bo‘lamiz! – debdi. Ikkovi boshidan o‘tganlarini bir-biriga gapirib ketaveribdi.

Endi boyagi ho‘kizga kelaylik. Ho‘kizning xo‘jayini uni ho‘kizlar bilan urishtirib yurar ekan. Ho‘kiz juda urishqoq bo‘lib, hamma joyda dong‘i ketgan ekan. Bir kuni ho‘kiz urishtirish bo‘lib o‘tibdi. Shunda bu ho‘kiz yetti-sakkizta ho‘kizni qochiribdi. Endi bitta juda urishqoq ho‘kiz qolibdi. Xo‘jayin ho‘kiz bilan ertasiga urishtirmoqchi bo‘libdi. Ertasi xo‘jayin:

– Endi ho‘kizni urishtirishga oboraman. Ho‘kizimning shoxini yog‘lab qo‘yay!– deb molxonaga chiqsa, ho‘kizning

ikki ko‘zi yumuq, hadeb uxlayapti. Tushida katta bir yig‘in emish. Yig‘inda yana bir ho‘kiz turgan emish. Ho‘kizning xo‘jayini yig‘inga olib kirsam, haligi ho‘kiz buni yig‘indan quvib chiqarish uchun hamla qilib, yugurib qolibdi. Shunda buning achchig‘i chiqib, kelayotgan ho‘kizga daf javob qilib, uni bir suzibdi. Shunda ho‘kiz shoxini yog‘layotgan xo‘jayinni suzib yuboribdi. Xo‘jayinning yog‘ kosasi bir tarafga, o‘zi ikkinchi tarafga uchib tushibdi.

Xo‘jayinning ko‘ngli ketibdi, hushiga kelgandan so‘ng:

– Hali meni suzadigan senmisan?! – deb ho‘kizni chunon uribdiki, qabarib chiqmagan joyi qolmabdi. Shunda ho‘kiz yotib yig‘labdi, xo‘rligi kelibdi. «Men xo‘jayinga shuncha ishlarni qilib bersam, qancha ho‘kizlar bilan urishib, ularni yengib, pul yutib bersam-u, xo‘jayinim shugina hazilimni ko‘tarmay meni o‘larcha ursam, bu menga qanday xo‘rlik?!» – debdi va: «Kel-e, men tokay xo‘rlik tortaman, shu xo‘jayinnikidan ketsam nima bo‘lar edi? Ketaman!» – deb o‘rnidan turibdi, bir chiranib boshvoqni uzib, yo‘lga tushibdi, yurib-yurib bir joyga borsa, boyagi eshak ko‘rinibdi. Shunda ho‘kiz eshakni chaqirib, orqasidan yuguribdi. Bir vaqt eshakning qulog‘iga bir tovush kelibdi. Orqasiga qarasa, uzoqdan bir ho‘kiz uni to‘xtovsiz chaqirib kelyapti.

Eshak to‘xtab turibdi, ho‘kiz yetib kelibdi. Qarasa, o‘zining sherigi – ho‘kiz ekan. Eshak:

– Ha, ho‘kizvoy, nima qilib yuribsan? – debdi.

Ho‘kiz aytibdi:

– Sendan keyin xo‘jayin meni ham toza azobladi. Men ham «bor-e», deb kelaverdim. Sen qayoqqa ketyapsan?

Eshak:

– Men Susambilga ketyapman, – debdi.

Ho‘kiz:

– Susambil qanday joy? – debdi.

Eshak aytibdi:

– Susambil o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i, unda juda erkinlik, azob-uqubat yo‘q, maza qilib yurasan!

Ho‘kiz:

– Bo‘lmasa men ham borsam bo‘ladimi? – debdi.

Eshak:

– Kelganing yaxshi bo‘libdi. Ikkita edik, uchta bo‘ldik. Yuraver!– debdi.

Eshak, ho‘kiz, xo‘roz uchovi boshidan o‘tganlarini bir-biriga gapirishib, hasratlashib ketaverishibdi. Necha kun yo‘l yurib, cho‘l biyobonga yetishibdi.

Cho‘lda hech kim yo‘q ekan. Bir joyda ikkita kalamush turar ekan. Cho‘lda oziq-ovqat kamligidan, ozgina ovqat topish uchun ko‘p joylarga borib, ko‘p yerlarni qazir ekanlar. Shunda qorin to‘yar-to‘ymas ozgina ovqat topilar ekan. Bora-bora cho‘lda ovqat topilmay qolibdi. Bir kuni ikkala kalamush yeydigan ovqati yo‘q, qorni ochiqib, endi nima qilamiz deb, uyasining og‘ziga chiqib shumshayib o‘tirishganda, uzoqdan haligi eshak, ho‘kiz va xo‘rozlar ko‘rinishibdi.

Biri aytibdi:

– Shu ko‘ringanlar yo‘lovchi bo‘ladi. Yur, shulardan ovqat tilaylik. Zora rahmi kelib, biror narsa berib ketishsa.

Ikkalasi yo‘lning ustiga chiqib turibdi. Ko‘ringan hayvonlar ham yetib kelishibdi. Shunda kalamush ulardan ovqat tilabdi.

Eshak turib:

– Ey, birodarlar, biz ham sizlarga o‘xshash och qolganlardanmiz. Agar ovqat kerak bo‘lsa, biz bilan birga yuraveringlar, – debdi.

Kalamush eshakdan:

– Qayerga ketyapsizlar? – deb so‘rabdi.

Eshak:

– Biz Susambilga ketyapmiz, – debdi.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/3530> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3530> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/3530>